ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ

ବିଭିନ୍ନ ଜୀବନଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ

ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟିରେ ମାନସ କଟକରେ ଥିବା ତା ମାମୁଁ ଘରକୁ ବୁଲିଯାଇଥିଲା । ତା ମାମୁଁ ତାକୁ ସେଠାରେ ଥିବା ଏକ ଲାଇବ୍ରେରୀକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ଲାଇବ୍ରେରୀର ଏକ କୋଠରୀରେ ଅନେକ ପୁରୁଣା ବହି ମାନସ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବେଦର ଚାରିଗୋଟି ବହି ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଲା । ବେଦ କଣ ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେ ମାମୁଁକୁ ପ୍ରଶ୍ନକଲା । ଉତ୍ତରରେ ମାମୁଁ ଯାହା କହିଲେ, ଏବେ ଶୁଣ ।

ଆମ ଦେଶ ଭାରତର ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉଛି ବେଦ । ବେଦ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଜ୍ଞାନ । ସର୍ବମୋଟ ଚାରିଗୋଟି ବେଦ ଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା – ଋକ୍‌ବେଦ, ସାମବେଦ, ଯଜୁର୍ବେଦ ଏବଂ ଅଥର୍ବ ବେଦ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଋକ୍‌ବେଦ ପ୍ରଥମେ ପଞ୍ଜାବ ଅଞ୍ଚଳରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଅନ୍ୟ ବେଦଗୁଡ଼ିକ ପରେ ଗଙ୍ଗାନଦୀ ଉପତ୍ୟକା ଅଞ୍ଚଳରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ବେଦ ହେଉଛି ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହାର ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ମୁନିଋଷିମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ମୌଖିକ ଭାବରେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଅନେକ ଦିନ ପରେ, ଯେତେବେଳେ ଲୋକମାନେ ଲେଖି ଶିଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ବେଦଗୁଡ଼ିକ ଲେଖାଗଲା । ପ୍ରଥମେ ବେଦର ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକମାନେ ଶୁଣିଶୁଣି ମନେ ରଖୁଥିଲେ ; ଏଣୁ ବେଦର ଅନ୍ୟନାମ ହେଉଛି 'ଶ୍ରୁତି' ।

ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୫୦୦ ମସିହା ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ୩୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଋକ୍‌ବେଦ ରଚନା କରାଯାଇଥିବା ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଏହା ଦଶଟି ଭାଗ ବା ମଣ୍ଡଳରେ ବିଭକ୍ତ । ଏଥିରେ ଇନ୍ଦ୍ର,ବରୁଣ, ଅଗ୍ନି, ମିତ୍ର ଆଦି ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ରହିଛି । ଋକ୍‌ବେଦ ସହିତ ଇରାନ୍‌ର ସବୁଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ 'ଆଓ୍ୱେସ୍ତା'ର ଅନେକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି । 'ସାମ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଗାନ । ସାମବେଦରେ ଅନେକ ସଂଗୀତମୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ଥିବାବେଳେ ଯର୍ଜୁବେଦରେ ଧର୍ମ ଓ ପୂଜା କର୍ମର ପଦ୍ଧତି ରହିଛି । ଅଥର୍ବବେଦରେ ଭୂତପ୍ରେତ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ତ୍ର ରହିଛି ।

ଋକ୍ ବେଦର ସମୟ ହେଉଛି ଆନୁମାନିକ ଖ୍ରୀ:ପୂ:୧୫୦୦ ରୁ ୧୦୦୦ ମସିହା ଏବଂ ଅନ୍ୟ ବେଦଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀ.ପୂ. ୧୦୦୦ ରୁ ୬୦୦ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମଟିକୁ ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ଯୁଗ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ସମୟକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବା ଉତ୍ତର ବୈଦିକ ଯୁଗ କୁହାଯାଏ ।

ବେଦ ପରି ଆଉ କେତେକ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏକ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଉପନିଷଦ ହେଉଛି ବେଦର ଏକ ଅଂଶ । ଏଥିରେ ଆତ୍ମା, ପରମାତ୍ମା ବା ବ୍ରହ୍ମ, ମୋକ୍ଷ ଆଦି ବିଷୟରେ ଲେଖାହୋଇଛି । ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଜୀବନ, ଅର୍ଥନୀତି, ଧର୍ମ ଓ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଷୟରେ ଜାଣିପାରୁ ।

ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟ ଛଡ଼ା ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖନନରୁ ସେ ଯୁଗର ସଭ୍ୟତା ବିଷୟରେ ଜଣାପଡ଼ିଛି । ହସ୍ତିନାପୁର, ଅତ୍ରଞ୍ଜିଖେରା, ନୋହ ଆଦି ସ୍ଥାନରୁ ମିଳିଥିବା ମାଟିପାତ୍ରରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗର ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ଜଣାପଡ଼େ । ସେହି ପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ଧୂସର ରଂଗର ଚିତ୍ରିତ ମାଟି ପାତ୍ର ଏବଂ ଲାଲ ଓ କଳା ରଂଗ ଥିବା ମାଟି ପାତ୍ର ।

ଭାରତର ମାନଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ସେଥିରେ ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତା ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଅ ।

ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା:

ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଗାଈଗୋରୁ, ଘୋଡ଼ା ଆଦି ପଶୁଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ଦଳରେ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଯାଯାବର ଜୀବନଯାପନ କଲାପରେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ । 'ଜନ' ଓ 'ବିଶ୍' ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ଋକ୍‌ବେଦରେ ବହୁବାର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ଦଳରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଜନ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ବେଳେ 'ବିଶ୍' ଦଳର କେତେକ ସଂଗଠନକୁ ବୁଝାଯାଇଥିଲା । ଦଳର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବିବେଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ 'ରାଜନ' ବୋଲି ଲୋକେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପରିବାର ବା କୁଳକୁ ନେଇ ଗ୍ରାମର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ପରିବାର ଓ ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାକ୍ରମେ 'କୁଳପ' ଓ 'ବ୍ରଜପତି' ବା 'ଗ୍ରାମଣୀ' କୁହାଯାଉଥିଲା । ରାଜତନ୍ତ୍ର ମୁଖ୍ୟ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା ଓ ରାଜା ବହୁତ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଥିଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହ ଉପର ବର୍ଣ୍ଣିତ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି ସାଙ୍ଗ ମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କର ।

ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ:

ଆର୍ଯ୍ୟ ଦଳଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଗ୍ରାମରେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପରିବାରକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହେଉଥିଲା । ପରିବାରର ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟ ଏକାଠି ରହୁଥିଲେ । କୃଷି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଜୀବିକା ଥିଲା । ତାହା ସହିତ ସେମାନେ ପଶୁପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଗାଈକୁ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ପରିବାରରେ ପିତା ଥିଲେ ମୁଖ୍ୟ । ତାଙ୍କୁ କୁଳପ କୁହାଯାଉଥିଲା । ସମାଜରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ ଉଚ୍ଚରେ ଥିଲା । ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାଗଯଜ୍ଞରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ । ଘୋଷ, ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଆଦି ନାରୀମାନେ ବୈଦିକ ମନ୍ତ୍ର ରଚନା ଓ ପଠନ କରୁଥିଲେ ।

ବୈଦିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ସହିତ ଭାରତକୁ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କର ଆଗମନର ଘଟଣା ବିଶେଷ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ଘୋଡ଼ା ଚାଳିତ ରଥମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତିନି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଉଥିଲା । ଶାସକ ଶ୍ରେଣୀରେ ରାଜା, ତାଙ୍କର କର୍ମଚାରୀ, ଯୋଦ୍ଧା ରହୁଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଥିଲେ ପୁରୋହିତ ଏବଂ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ଥିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକ । ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ସମୟରେ ଶେଷଭାଗ ବେଳକୁ ସମାଜକୁ ଚାରି ବର୍ଣ୍ଣରେ ବିଭକ୍ତ କରାଗଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା, ବ୍ରାହ୍ମଣ (ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ),

କ୍ଷତ୍ରିୟ (ଶାସନ ଓ ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ), ବୈଶ୍ୟ (ଋଷ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ) ଏବଂ ଶୂଦ୍ର (ଅନ୍ୟ ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ସେବା ପାଇଁ) ।

ଲୋକମାନେ ଦୁଗ୍ଧ ଓ ଦୁଗ୍ଧଜାତ ଖାଦ୍ୟ ବେଶିପରିମାଣରେ ଖାଉଥିଲେ । ଏତତ୍‌ବ୍ୟତୀତ ବିଭିନ୍ନ ଫଳମୂଳ, ପନିପରିବା, ଡାଲିଜାତୀୟ ପଦାର୍ଥ ଓ ମାଂସ ଇତ୍ୟାଦି ଖାଦ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଗହମ ଓ ଯଅ ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଧାନ ଉତ୍ପାଦନ କରି ଶିଖିଥିଲେ । ଋକ୍‌ବେଦରେ ପାନୀୟ ରୂପେ ସୋମରସ ଓ ସୁରାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ।

ପ୍ରକୃତିର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ପ୍ରକୃତିର ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ପଛରେ ଯେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସତ୍ତା ଅଛି, ଏ ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଧାରଣା ସେମାନଙ୍କର ଥିଲା । ସେମାନେ ଉଷା, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ, ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ପୃଥିବୀକୁ ମାତୃଦେବୀରୂପେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନର ଆୟୋଜନ କରାଯାଉଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଘିଅ, ଦୁଧ ଆଦି ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଗ୍ନିରେ ସମର୍ପଣ କରାଯାଉଥିଲା ।

ସମସାମୟିକ ତାମ୍ର-ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ମାନବ ବସତି

ଇନାମ୍‌ଗାଓଁ :

ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଭୀମାନଦୀର ଶାଖାନଦୀ ଘୋଦ ନିକଟରେ ଇନାମ୍‌ଗାଓଁ ଅବସ୍ଥିତ । ଯେତେବେଳେ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ପଞ୍ଜାବ ଅଞ୍ଚଳ ଏବଂ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଅବବାହିକାରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସଭ୍ୟତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଇନାମଗାଓଁଠାରେ ତାମ୍ର-ପ୍ରସ୍ତର ଯୁଗର ସଭ୍ୟତା ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ସେହି ସଭ୍ୟତା ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୫୦୦ ରୁ ୬୦୦ ଅର୍ଥାତ ୯୦୦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରି ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ସେଠାରେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖନନରୁ ପ୍ରାୟ ୧୩୪ଟି ମାଟିର ଚାରିକୋଣିଆ ଘର ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି । ସାଧାରଣତଃ, ଘରର ଏକ ବା ଦୁଇଟି କୋଠରୀ ଥିଲା । ପାଞ୍ଚଟି କୋଠରୀ ଥିବା ଘରେ ସେ କାଳର ଶାସକ ରହୁଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ହରପ୍ପା ଭଳି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଶସ୍ୟାଗାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅଣ୍ଡାକୃତି ବା ଦୀର୍ଘବୃତ୍ତାକାର ଗାତକୁ ଚୁଲି ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ଘର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଏହି ପ୍ରକାର ଚୁଲି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଲୋକମାନେ ଗାତଖୋଳି ମାଟି ଭିତରେ ଶସ୍ୟକୁ ସାଇତି ରଖୁଥିଲେ । କେତେକ ଗାତରେ ସେମାନେ ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନା ପକାଉଥିଲେ । ଲାଲ ଏବଂ କଳା ରଂଗ ଥିବା ମାଟିପାତ୍ର ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗଛକାଟିବା, ପଶୁମାନଙ୍କ ମାଂସକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିବା ଓ ସେମାନଙ୍କର ଚମଡ଼ାକୁ ବାହାର କରିବା ଭଳି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଉଥିଲା । ଲୋକମାନେ ତମ୍ବାରେ ତିଆରି ହାତହତିଆର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଇନାମଗାଓଁର ଲୋକମାନେ ରାଜସ୍ଥାନରୁ ତମ୍ବା ଆଣୁଥିଲେ । ସେଠାରୁ ବିନ୍ଧ,

ଲୋଥାଲରୁ ମିଳିଥିବା ମାଟିଘୋଡା

ଚିମୁଟା, ବନ୍‌ଶୀ କଣ୍ଟା, ତୀରମୂନ ଆଦି ଜିନିଷ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି । ମାଳି, ଚୁଡ଼ି, ପାଉଁଜି ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାର ମିଳିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ତମ୍ବାରେ ତିଆରି ହେଉଥିଲା । ବାଦାମୀ ଲାଲ ରଙ୍ଗର ମାଟିପାତ୍ର, ହାତୀଦାନ୍ତ ଓ ଶାମୁକାର ମାଳିମାନ ଏହିଠାରୁ ମିଳିଛି । ସେହିପରି ମାଟିର ମୂର୍ତ୍ତି ସବୁ ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି । ପୋଡ଼ାଇଟାରେ ତିଆରି ପଶୁମାନଙ୍କର ଛୋଟ ଛୋଟ ମୂର୍ତ୍ତି ମିଳିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଖେଳନା ଅଥବା ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ବୃଷଭ ଚିତ୍ରଥିବା ମାଟି ପାତ୍ରର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଛି ।

ଆଜିକାଲି ଚାଷୀମାନେ ଜମିରୁ ଅମଳ କରୁଥିବା ଶସ୍ୟକୁ କିପରି ସାଇତି ରଖନ୍ତି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରି ଲେଖ ।

ସମାଧି ସ୍ଥାନ:

ଇନାମ୍‌ଗାଓଁରେ କିଛି ସମାଧିର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଛି । ଅଧିକାଂଶ ସମାଧିରେ ପୁରୁଷ ଲୋକମାନଙ୍କ ଅସ୍ଥି ମିଳିଛି । ମୃତଶରୀର ମସ୍ତକକୁ ଉତ୍ତର ଦିଗ ଆଡ଼କୁ ରଖାଯାଇଥିଲା । ଘର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସମାଧି ଦିଆଯାଉଥିଲା । ଖାଦ୍ୟ ଓ ପାଣିଥିବା ପାତ୍ରକୁ ମୃତ ଶରୀର ସହିତ ରଖାଯାଉଥିଲା । ଲୋକମାନେ ମାତୃ ଉପାସନା କରୁଥିବାର ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ ।

ଲୋକମାନେ ଗହମ, ଯଅ, ମସୁର, ମଟର, ମକା, ବାଜରା, ଧାନ, ଶିମ୍ବ ଆଦି ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି । ଗୋରୁ, ମଇଁଷି, ଛେଳି, ମେଣ୍ଢା, କୁକୁର, ଘୋଡ଼ା, ଗଧ, ଘୁଷୁରୀ, ହରିଣ, ଗୁଣ୍ଡୁଚିମୂଷା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଅସ୍ଥି ମଧ୍ୟ ସେଠାରୁ ମିଳିଛି । କୁମ୍ଭୀର, କଇଁଚ, କଙ୍କଡ଼ା ଓ ମାଛ ଆଦିର ଅସ୍ଥିର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଛି । ମାଛ, ମାଂସ, ଗାଈକ୍ଷୀର, ଜାମୁ, ଖଜୁରୀ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର କୋଳି ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଖାଉଥିଲେ । ଇନାମ୍‌ଗାଓଁରେ କୃଷିର ଯଥେଷ୍ଟ ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରାୟ ୯୦୦ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିକାଶ ଘଟିବା ପରେ ଏହି ସଭ୍ୟତାର ବିଲୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଅଳ୍ପ ବର୍ଷା କିମ୍ବା ଜମିର ଉର୍ବରତା କମିବା ଯୋଗୁ କୃଷି ଉତ୍ପାଦନ କମି ଯାଇଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି । ଫଳରେ ଚାଷକାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଲୋକମାନେ ପଶୁ ଶିକାର ଓ ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଘରର ଆକାର ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇଗଲା ।

ପ୍ରାୟ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୮୦୦-୧୨୦୦ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ବେବିଲୋନ ଓ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ହିଟାଇଟ୍ ନାମକ ଲୋକମାନେ ଲୁହା ପଥରରୁ ଲୁହା ବାହାର କରିବାର କୌଶଳ ଜାଣିପାରିଥିଲେ । ଲୁହାପଥରକୁ ତରଳାଇ ସେଥିରୁ ଲୁହା ବାହାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ଏହି କୌଶଳକୁ ପାରସ୍ୟର ଲୋକମାନେ ଜାଣିଲେ । ଯେଉଁ ଆର୍ଯ୍ୟଦଳ ପାରସ୍ୟରୁ ହିନ୍ଦୁକୁଶ ପାର ହୋଇ ଭାରତକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଲୁହାର ବ୍ୟବହାର ଜାଣିଥିଲେ । ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୧୦୦୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଭାରତର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ, ବିଶେଷକରି ଗାନ୍ଧାର ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୁହା ବ୍ୟବହାର ହେଉଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଲୁହାର ବ୍ୟବହାର ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଅବବାହିକା ଅଞ୍ଚଳକୁ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଥିଲା । ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରିବା ପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଲୁହାର କୁରାଢ଼ି ବ୍ୟବହାର ହୋଇଥିବ । କାରଣ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବେଦରେ ଶ୍ୟାମ ବା କୃଷ୍ଣ ଆୟସ (ଲୁହା)ର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ।

ଲୌହଯୁଗ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବା ଉତ୍ତର ବୈଦିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ପ୍ରାୟ ଏକ ସମୟରେ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଭାରତର କେତୋଟି ସ୍ଥାନରୁ ଯଥା ହସ୍ତିନାପୁର, ଭଗବାନପୁରା, ଅତ୍‌ରଞ୍ଜିଖେରାରୁ ଏକ ପ୍ରକାରର

ପାଉଁଶିଆ ରଂଗର ଚିତ୍ରିତ ମାଟିପାତ୍ର ମିଳିଛି । ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ଏହାକୁ ଚିତ୍ରିତ ଧୂସର ପାତ୍ର କହିଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ ଲୁହା ଅଂଶ ଥିବାର ଜଣାପଡ଼ିଛି । ଏହି ପ୍ରକାର ପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍ତର ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ଲାଲ ଏବଂ କଳା ରଙ୍ଗଥିବା ମାଟିପାତ୍ରର ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁଁ ଭାରତରେ ଦୁଇଟି ବଡ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଲୁହାର ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ କୃଷ୍ଣକାୟ ମୂଳ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସହଜରେ ପରାସ୍ତ କଲେ ଏବଂ କୁରାଢ଼ୀ ଦ୍ୱାରା ଜଙ୍ଗଲ ସଫା କରି ଅଧିକ ଜମି ଚାଷ କରି ପାରିଲେ । ଫଳରେ ଶସ୍ୟ ଉତ୍ପାଦନ ଅଧିକ ହେଲା ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ବାସସ୍ଥାନ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ଏସିଆ ମହାଦେଶର କେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳରେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । କାଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦଳ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗକୁ ଯାଇ ଇଉରୋପରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବସବାସ କଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦଳ ପାରସ୍ୟ ବା ବର୍ତ୍ତମାନର ଇରାନ୍‌ରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ପାରସ୍ୟରୁ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦଳରେ ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମରେ ଥିବା ଗିରିପଥ ଦେଇ ଭାରତକୁ ଆସିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟବୋଲି କୁହାଗଲା । ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ସେମାନେ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ, ତାକୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା କୁହାଗଲା । ସେହି ଭାଷା ଆଜିର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାଠାରୁ ବହୁପରିମାଣରେ ଅଲଗା ଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଦଳରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସିନ୍ଧୁ, ବିତସ୍ତା (ଝେଲମ), ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା (ଚେନାବ୍), ଇରାବତୀ (ରାବୀ), ବିପାଶା (ବେଆସ୍) ଓ ଶତଦ୍ରୁ (ଶତ୍‌ଲେଜ୍) ଆଦି ନଦୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ରହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ନଦୀଗୁଡିକୁ ସେମାନେ 'ସପ୍ତସିନ୍ଧୁ' ବୋଲି କହିଲେ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ବ୍ରହ୍ମାବର୍ତ୍ତ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ ।

ଜନପଦ ଓ ମହାଜନପଦ :

ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ଯୁଗର ଜନଜାତି ରାଷ୍ଟ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ପରିଣତ ହେଲା । ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଲା । ଏହାକୁ ଜନପଦ କୁହାଗଲା । ଜନପଦଗୁଡ଼ିକ ସେଠାରେ ବାସକରୁଥିବା ପ୍ରମୁଖ ଜାତିର ନାମ ଅନୁସାରେ ନାମିତ ହୋଇଥିଲା । ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ଯୁଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ମୁଖ୍ୟଙ୍କୁ ରାଜନ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏହିପଦ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଥିଲା । ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ସୀମିତ ଥିଲା । ସଭା, ସମିତି, ବିଧାତା ଓ ଗଣ ଆଦି ଜନଜାତି ପରିଷଦ ଯୋଗୁ ରାଜନ୍‌ର କ୍ଷମତା ସୀମିତ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ସେହି ପରିଷଦଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତ୍ୱ କମିଯିବାରୁ ରାଜନର ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲା ।

ଖ୍ରୀ.ପୂ. ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଜନପଦଗୁଡ଼ିକ ନିଜର ସୀମା ବୃଦ୍ଧି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସୀମା ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥିବା ଜନପଦକୁ ମହାଜନପଦ କୁହାଗଲା । ବୌଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଖ୍ରୀ:ପୂ: ୬୦୦ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ୧୬ଟି ମହାଜନପଦ ଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୋଶଳ, ମଗଧ, ବତ୍ସ ଓ ଅବନ୍ତୀ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ସେତେବେଳେ କେତେକ ଗଣ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରାଜା ବିମ୍ବିସାର ଓ ଅଜାତଶତ୍ରୁଙ୍କ ଅଧୀନରେ ମଗଧ ଅନ୍ୟ ମହାଜନପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକାର କରି ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ଆମ ଦେଶରେ ଥିବା ରାଜ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀର ନାମଲେଖ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମହାଜନପଦର ରାଜଧାନୀ ସହିତ ଆଉ କେତେକ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନ ବା ସହର ଥିଲା । କେତେକ

ମହାଜନପଦରେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ରାଜାମାନେ ନିଜର ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧିପାଇଁ ରାଜସୂୟ ଓ ଅଶ୍ୱମେଧ ପ୍ରଭୃତି ଯଜ୍ଞ ଅତି ଆଡ଼ମ୍ବରର ସହିତ କରୁଥିଲେ ।

ଅଭ୍ୟାସ

୧. **ଗୋଟିଏ କିମ୍ବା ଦୁଇଟି ବାକ୍ୟରେ ଉତ୍ତର ଦିଅ ।**

କ) ବେଦର ଅନ୍ୟ ନାମ କ'ଣ ?

ଖ) ଚାରିଗୋଟି ବେଦର ନାମ ଲେଖ ?

ଗ) କେଉଁ ବେଦରେ ଭୂତ ପ୍ରେତ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ର ରହିଛି ?

ଘ) 'ଜନ' ଓ 'ବିଶ୍'ର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

ଙ) ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନରେ କେଉଁ ପଦାର୍ଥ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା ?

ଚ) ଋକ୍ ବେଦର ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା ?

ଛ) ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଦିକ ଯୁଗର ସମୟ ଲେଖ ।

ଜ) ଇନାମ୍‌ଗାଓଁ ଠାରେ କେଉଁ ସଭ୍ୟତା ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇଛି ?

ଝ) କୃଷ୍ଣ ଆୟସର ଅର୍ଥ କ'ଣ ?

୨. **ସଂକ୍ଷେପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦିଅ ।**

କ) ଚାରିଗୋଟି ବେଦରେ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖାଯାଇଛି ଲେଖ ।

ଖ) ଋକ୍‌ବେଦୀୟ ସଭ୍ୟତାର ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖ ।

ଗ) ବୈଦିକ ଯୁଗର ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କର ।

ଘ) ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତାର ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଲେଖ ।

ଙ) ଇନାମ୍‌ଗାଓଁରୁ ମିଳିଥିବା ମାଟିରେ ତିଆରି ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖ ।

ଚ) ଇନାମ୍‌ଗାଓଁରୁ କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଅସ୍ଥି ମିଳିଛି ?

ଛ) ଲୌହଯୁଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କର ।

୩. 'କ' ସ୍ତମ୍ଭରେ ଥିବା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ 'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭରେ ଥିବା ସମ୍ପର୍କିତ ଶବ୍ଦ ସହ ଗାରଟାଣି ଯୋଡ଼ ।

'କ' ସ୍ତମ୍ଭ	'ଖ' ସ୍ତମ୍ଭ
ବେଦ	ପରିଷଦ
ସଭାସମିତି	ରାଷ୍ଟ୍ରର ମୁଖ୍ୟ
ବ୍ରଜପତି	ମହାଜନପଦ
ରାଜନ	ମଗଧ
କୋଶଳ	ଗ୍ରାମର ମୁଖ୍ୟ
ବିମ୍ବିସାର	ଶ୍ରୁତି
	ପରିବାର ମୁଖ୍ୟ

ତୁମପାଇଁ କାମ :

ଆମ ଦେଶର କେତେଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ନାରୀମାନଙ୍କର ଫଟୋଚିତ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ବିଷୟରେ ଲେଖ ।